

FOUCAULT'NUN İKTİDAR KAVRAMI ODAĞINDA DİSTOPİK KURGULAR VE SAM SHEPARD'IN GÖRÜNMEYEN EL'İ

DYSTOPIAN CONSTRUCTS IN THE FOCUS OF FOUCAULT'S POWER CONCEPT AND SAM SHEPARD'S INVISIBLE HAND

Filiz Çevik Tan*

Öz

İktidar yapıları özellikle batı ülkelerinin sosyo-kültürel ve ekonomik alanda yaşadıkları değişimler ile biçimlenmiştir. Modernizm sonrası iktidar yapıları üzerine birçok çalışma yapmış olan M. Foucault'nun teorileri iktidarların totaliter yanlarını açıklamada yol göstericidir. İktidar kavramı, hem feodal dönemin köleci anlayışı, hem de modern iktidarların, sözde özgürlük vaat eden çağdaş yaklaşımlarından izler taşır. Foucault'a göre modern iktidarlar, özgürlük yerine özgürlük illüzyonu kuran, aslında bireyleri köleleştiren, bunu sağlamak için de aklın ve bilimin getirilerini kullanarak, ustalıkla hazırlanmış, çok çeşitli kontrol mekanizmaları kuran bir doğaya sahiptir. Feodal dönemin iktidarlarının, somutlanabilen, doğrudan yapısına karşılık olarak kendisini gizler ve en küçük toplumsal birime kadar yayar. Modern iktidar, varlığını hem mümkün kılmak hem de korumak üzere disiplin ve gözetim tekniklerine başvurur. İktidarın bu temel karakteristikleri, distopya başlığında değerlendirilebilecek birçok yazın ve sinema kurgusuna da ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışmada iktidar mekanizmaları, Foucault'un saptamaları ve kavramlaştırması çerçevesinde incelenmiştir. İktidarın modern zamanlardaki soyut varlığı, gözetim, denetim ve disiplin pratikleri, distopik yazın ve sinemadan örnekler eşliğinde, Sam Shepard'ın Görünmeyen El oyunu odağında ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Sam Shepard, Distopya.

Abstract

Power structures have been shaped by changes that western nations' in particular underwent in socio-cultural and economic field. Theories of M. Foucault's, who performed many studies on post-modernism power structures, are beacon in explaining totalitarian aspects of powers. Power concept bears traces of both feodal period's understanding of slavery as well as of modern powers' so-called freedom-promising contemporary approaches. Modern powers, according to Foucault, bears a nature that sets up illusion of freedom instead of freedom, enslaving individuals in essence and to achieve that it builds wide range of control mechanisms proficiently prepared exploiting accomplishments of reason and science. It conceals itself in return for direct, tangible structure of feodal period powers' and spreads in to tiniest social unit. Modern power appeals to methods of discipline and surveillance to maintain its existence as well as to preserve it. This basic characteristics of power has been an inspiration to many literature and cinema construct, which can be considered under the heading of dystopia. In this study the power mechanisms were studied within the framework of Foucault's detections and conceptualisation. Abstract entity of power in modern times, surveillance, supervision and disciplinary practises were dealt with the company of dystopic literature and examples from cinema keeping Sam Shepard's Invisible Hand at the focal point.

Keywords: Power, Sam Shepard, Dystopia.

Başvuru tarihi: 15.10.2017 - Kabul tarihi: 28.11.2017.

* Yrd. Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sahne Sanatları Bölümü, filizctan@mu.edu.tr.

1. Giriş

Foucault'nun tanımladığı iktidar, modernizm ile ortaya çıkan söylemlerin ve bu söylemlerin ürünü olarak, insanın toplumsal yaşamını düzenleyen kurumların (hastane, hapisane, fabrika okul, bakım evleri vb.) oluşturduğu bir iktidardır: Özellikle 1960'larda modernizm, bireysel ve toplumsal yaşam üzerinde siyasal güç aracılığıyla geniş egemenlik alanları oluşturmuştur. Modernizm ile birlikte yaşanan değişimler ve bu değişimlerin devlet yapısına yansımaları, toplumsal/bireysel hayatın geniş çaplı bir egemenlik alanına hapsedilmesine yol açmıştır.

Modernizm, hem geleneksel toplumdaki modern topluma radikal bir geçişi imler hem de bu geçiş süreci içindeki toplumsal yaşamın her alanındaki büyük değişimleri içerir. Modernizm bireyi yücelterek, aklın önderliğinde, özgürlükçü yeni bir döneme taşımıştır. Ancak bu, ironik bir özgürlüktür, çünkü bu dönemde örneğin ortaçağ kiliseleri gibi somut bir iktidardan ya da mahkûmiyetlerden bahsedilemeyeceği de kendisini akılla meşrulaştıran, dolayısıyla hemen fark edilemeyen soyut bir iktidarın egemenliği, Modernite ile birlikte gündeme gelmiştir (Eşgün, 2006). Bu bağlamda Foucault, iktidar olgusunu sorunsallaştırarak, modernizmin toplumsal alanda meydana getirdiği olumsuz sonuçlarına, bir başka deyişle, ürettiği akıl temelli yeni tür iktidara dikkat çekmektedir. Ona göre, "...bir kültür ve başka bir dünya görüşü için bütünsel programlar ortaya koymak amacıyla güncel sistemden kurtulma iddiası, bizi en tehlikeli geleneklere geri götürmekten başka sonuç vermemiştir" (Foucault, 2005a:189). Foucault, modernizmin gerçekleştirdiği eski ile yeni arasındaki radikal kopuşun ve bireyi özgürleştirme adına ortaya attığı büyük söylemlerin, aslında toplumu daha da geriye taşıdığını düşünmektedir. Birey bu dönemle birlikte daha güçlü bir iktidarın egemenliği altına girmiştir. Modern bireyi yaratan modernizm, onun egemenliğini elinde tutan yeni iktidarı da yaratmıştır.

Foucault için birey, mevcut düzenin sürekli gözetimi ve baskısı altında sıkışık kalmış bir bireydir. Siyasal güç olarak kendini belli eden, ancak diğer pek çok yönüyle belirsiz olan iktidarın, varlığını sürdürebilmesi için kullandığı bir araç haline gelmiştir. İktidarın egemenliğine tabi olan ve bunu kanıksamış birey, artık iktidarın belirlediği sınırlar çerçevesinde özgürdür.

Foucault'a göre birey ancak, iktidarın varlığını tehdit etmeyecek oranda özgür, iktidar da düzenin devamını sağlayacak oranda güçlü olmalıdır. Bunu sağlamak da iktidara düşer. "İktidar, kendini bastırmakla, gerçeğe sınır çekmekle, bir söylemin ifade edilmesini engellemekle sınırlamaz: İktidar bedeni çalıştırır, davranışa nüfuz eder, arzu ve zevkle iç içe girer, işte onu bu çalışma içinde suçüstü yakalamak gerekir; yapılması gereken şey bu analizdir, bu da güç bir şeydir" (Foucault, 2007:49). Bu bakış açısıyla iktidarın birey hâkimiyeti ne kadar karmaşık ise, iktidarı çözümlenmek de bir o kadar zordur.

2. Güç İlişkileri Çokluğu

Foucault, bireyi çevreleyen tek bir iktidar olmadığını ileri sürer. Herkes tarafından bilinen, toplum üzerinde siyasal iktidarın uygulayıcısı devlet dışında pek çok iktidarın olduğunu savunur ve şöyle ifade eder: İktidarın işleyişinden söz ettiğimde yalnızca devlet aygıtı sorununa yönetici sınıf, hegamonik kastlar sorununa gönderme yapıyor değilim, bireylerin gündelik davranışlarında, bedenlerine varıncaya kadar üzerlerinde işleyen, giderek daha da incelen tüm mikroskobik iktidarlara dizisine gönderme yapıyorum (Foucault, 2007:48).

Öyle ki Foucault'nun iktidar kavramı bir güç ilişkileri çokluğudur. Devlet sadece iktidarın görünen kısmı ve işlerliğini sağlayan önemli bir öğesidir.

Toplumda, binlerce iktidar ilişkisi ve sonuç olarak güç ilişkileri, dolayısıyla küçük çatışmalar, bir anlamda mikro-mücadeleler vardır. Bu küçük iktidar ilişkilerinin genellikle büyük devlet iktidarı tarafından ya da büyük sınıf tahakkümleri tarafından yukardan yönetildikleri, teşvik edildikleri doğru olsa da, ters yönde bir sınıf tahakkümünün ya da bir devlet yapısının ancak tabanda bu küçük iktidar ilişkileri varsa iyi işleyebileceğini söylemek gerekir (Foucault, 2007:176).

Bu noktada verilebilecek en iyi örnek Orwell'in *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört* eseridir. Büyük Birader'i devlet ya da büyük tahakkümün kaynağı olarak konumlandığımızda, Winston'un komşu çocukları ile ya da işyerinde beraber çalıştığı kişiler ile kurduğu ilişki, tabanda yer alan küçük iktidar ilişkilerine örnek olarak gösterilebilir. Bu küçük iktidar noktaları Büyük Birader'in iktidarını hem sağlamlaştırır hem de sürekliliğini sağlar. Bu nedenle ki Okyanusya toplumunda, önemsiz görünen gündelik ilişkilerde dahi Büyük Birader'in iktidarından en ufak bir sapmaya müsamaha gösterilmez. Benzer şekilde örnekleri çoğaltmak mümkün: *Biz*, *Cesur Yeni Dünya* ya da ütopyalardan *Güneş Ülkesi* veya *Utopia*'da, önemsiz görünen gündelik olaylar ve ilişkilerde, egemen yönetimin iktidarını hem destekleyen hem de

mümkün kılan küçük iktidar ilişkileri bulunur. Bilimkurgu ya da siberpunk filmlerde de aynı küçük iktidar ilişkileri yapılandırılmıştır. Örneğin, *Ada* filminde, kopya olarak üretilmiş insanların gündelik ilişkilerinde o topluluğu yöneten şirketin, (iktidarın) kontrolü dışındaki en küçük samimi ilişkiye izin verilmez. Kopya insanların sağlığından sorumlu personel aracılığı ile denetlenen ilişkiler, küçük iktidar ilişkileridir ve distopik toplumlardaki iktidarların temel karakteristiğine örnektir.

3. Köleci Anlayıştan Yararlı Kamu Nesnesine

Michel Foucault, iktidarı tarihsel açıdan ele almış ve önce dönemsel ayrılıkların altını çizmiştir. Foucault, Rönesans sonrası dönemi klasik çağ ve modern çağ olarak birbirinden ayırır. Modern çağda insanlık bir çatışmadan diğerine geçerken şiddetin yerini hukukun üstünlüğü almış, insanlık uyguladığı şiddeti bir kurallar ve yasalar sistemine yerleştirmiştir. Böylelikle Foucault'ya göre modern çağ, -ironik bir biçimde- bir tür ilerlemedir. Foucault'a göre iktidar, eski dönemlerde sadece kralın halkına hükümlerini uyguladığı olarak görülürken, modern zamanlarda çok farklı iktidar biçimleri mevcuttur. Örneğin "Mahkûmların bedeni eski sistemde, hükümdarın üzerine damgasını bastığı ve iktidarın sonuçlarını dövme haline işlediği, krala ait bir nesne haline gelmekteydi" Foucault'ya göre modern zamanlarda doğrudan bir mahkûmiyet söz konusu olmaksızın mahkûmiyet değişmez, ancak bu kez birey "... daha çok bir kamu malı, ortak ve yararlı bir sahiplenmenin nesnesi" konumundadır (Foucault, 2000:174). *Görünmeyen El* oyununda da teknolojik gelişmişliğe tezat, iktidarın eski sistemlerdeki uygulamalarına rastlanır. Willie de, alnındaki el damgası ile Yüksek Komisyon'un/iktidarın bir nesnesi konumundadır. Oyunun konusu kısaca şöyledir: Nogoland adlı gezegenden gelen Willie, kendi ırkını esaretten kurtarmak için dünyadan yardım aramaktadır. Shepard'ın 'uzay ucubesi' olarak tanımladığı Willie, dünyaya iki galaksi uzaktan, Nogoland'dan gelmektedir (No-go-land, Utopia adasının, *olmayan bir yeri* çağrıştıran anlamına gönderme yaparcasına dilimizde *gidilemeyen yer* anlamındadır). Nogoland'ı yöneten Yüksek Komisyon'un sıkı otoritesinden bir şekilde kurtulmayı başarmıştır. Amacı üç kovboy erkek kardeş olan Morphanları; Blue, Ciscove Sycamore'u bulmak ve yardımlarını istemektir. Willie ve onun soyundan olanlar, aslında Nogolandlı birer hayvandır. Nogoland'ı yöneten Yüksek Komisyon ve Büyücüler tarafından, tamamen kontrol edilebilir verimli iş gücü olarak kullanılmak üzere, bir takım deneyler

sonucunda insan formuna sokulmuşlardır. Ancak Willie ve onun gibi olanlar beklenmedik bir biçimde insanlardan daha üstün zekâya sahip, özel yetenekler geliştirirler. Bu yüzden Yüksek Komisyon denen yöneticiler, bu yarattıkları ırkı denetim altında tutma gereği duyduklarından, görünmeyen el adında bir tür zihin kontrolü icat etmişlerdir. Zaten Nogoland, tüm halkın gözetim altında tutulduğu bir gezegendir. Gezegendeki herkesin Yüksek Komisyon tarafından görevlendirilmiş memurlar tarafından gözlenmesinin ya da belirli mekânlarda kapalı tutulmalarının yanı sıra asıl gözetim mekanizması 'görünmeyen el' denilen bu zihin kontrolüdür. Nogoland'ı yönetenler, Willie ve onun ırkından olanların zihinlerini bu sayede sürekli denetleyebilmektedirler. "Görünmeyen El, Willie ve onun ırkının tıraşlanmış kafalarında demirle dağlanmış siyah el şeklinde bir damga gibi görünür" (Shepard, 1981:22). Bu damgada gizlenmiş olan gözetim mekanizması ile zihinleri, Nogoland yöneticilerinin istediği aşamada tutulur, duygusal ve düşünsel olarak gelişmeleri engellenir, böylece kontrol edilebilir bir iş gücü olarak kullanılabilirler. Bu damga, eski zamanlara ait mahkûmlara vurulan, iktidarın gücünü gösteren damgayı hatırlatır ki her iki damganın da işaret ettiği iktidar imgesi totaliter nitelikleri ile benzerdir. Oyunda iktidarın hem bir kontrol mekanizması hem de iyelik göstergesi olarak kullanıldığı el damgası, Willie ve onun tüm ırkını nesneleştirir. Bedenlerindeki damgalar ile modern öncesi dönemlerde krala ait bir nesne halinde konumlanan mahkûmlar ile örtüşür. Böylece oyun, gelecek zamanlara olan inanç ve umudu, geçmişin köleci anlayışını teknoloji ve bilimin gelişmişliği içine yerleştirerek yok eder. Bu bakımdan distopik olanın asal çizgisinden ayrılmayarak, gelecek zamanlara ve bilimsel ilerlemelere duyulan kuşkuyu da somutlaştırır.

Foucault'a göre iktidar ilişkileri özgürlük ile yan yana ilerler. "*İktidar, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmak* olarak tanımlandığında ve bu eylemler, insanların başka insanlar tarafından *yönetilmesiyle* karakterize edildiğinde, bu uygulamaya önemli bir unsur dâhil edilmiş olur: Özgürlük. İktidar yalnızca *özgür özneler* üzerinde ve yalnızca onlar *özgür* oldukları sürece uygulanır" (Foucault, 2005a). Foucault'nun iktidarın varlığını özgür bireylerin varlığına bağlaması, bireylerin iktidarın isteğine göre, iktidara mutlak anlamda bir tabiliği anlamı olmadığını ortaya koyar. Eğer mutlak anlamda bir tabilik olsaydı bunun adı iktidar olmazdı. Çünkü iktidarın varlığı, bireyin varlığına bağlıdır. İktidara mutlak anlamda bir tabi oluş bireyi

ortadan kaldırır. Bu da iktidarın ortadan kalkmasına yol açar. Bu bağlamda Foucault'a (Foucault, 2007:74) göre;

İktidarı güçlü kılan şey, temel işleyişinin olumsuz düzlemde olmamasıdır: İktidarın olumlu etkileri vardır, bilgi üretir, zevk yaratır. İktidar sevimlidir. Eğer yalnızca baskıcı olsaydı, ya yasağın içselleştirilmesini, ya da öznenin mazoşizmini (sonuçta ikisi de aynı şeydir) kabul etmemiz gerekirdi. Bu noktada özne iktidara dâhil olur.

Bu nedenle iktidarın var olabilmesi için özgür bireyin varlığı şarttır. Ancak bireyin kendini özgür hissedebilmesi için, "İktidarın silinmesi ve kendini iktidar gibi göstermemesi" (Foucault, 2006:296) gerekir.

4. Bilgi=İktidar

İktidar olgusunu incelerken onun etki sahası kadar nasıl oluştuğu ya da gücünü nereden aldığı da, kavramın anlaşılması için önemlidir. Foucault da iktidarın ne olduğundan çok nasıl oluştuğu üzerinde durmuştur. İktidar şeyleri tanımlayan, arzunun ne olduğunu öğreten, bilgiyi biçimlendiren ve söylemi üretendir. Örneğin, bilimsel gelişmeler ve teknoloji, iktidara hizmet eden yanı ile bu görüşü destekler. Foucault'ya göre iktidar ilişkileri, bilgi-güç ilişkileri ile bağlantılıdır. "İktidarla bilgi arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Çoğunlukla ifade edildiğine göre her iktidar bilgiye gereksinim duyar. Bilgi, iktidara meşruluk ve etkinlik kazandırır. Bilgiye sahip olmak, iktidar olmaktır" (Bauman, 1996:62).

Aydınlanma felsefesi doğru bilgiyi, iktidar ilişkilerinden bağımsız, nesnel bir çerçeveye yerleştirmektedir. Buna karşın Foucault bilgiyi, hem iktidarla ayakta duran söylemlere gereksinim duymasından dolayı, hem de bilginin kullanımının stratejik olması nedeniyle bir iktidar olgusu olarak ele almaktadır. Foucault'ya göre iktidar ve bilgi birbirlerini dolaylı bir tarzda içermektedir. Bilgi, iktidar ya da güç ilişkilerinin içerisinde yer almaktadır.

Güç kullanımına bilgi aygıtlarının üretimi eşlik eder veya denk düşer. Güç kullanımı bilgiyi gerektirir. Bilgi yansız ya da nesnel olmayıp, daha ziyade iktidar ilişkilerinin bir ürünüdür. Dolayısıyla bilgi, kendi varlık ya da imkân koşullarının, iktidar ilişkilerini içermesi anlamında, politiktir (West, 1998:236).

Foucault iktidar ilişkilerinin daima bir bilgi alanı oluşturduğunu, bu bilginin de karşılığında iktidar ilişkilerini güçlendirdiğini ve iktidarın işleyişini mümkün kıldığını

belirtmektedir. Bilimsel söylem olarak bilginin taşıdığı iddia ettiği hakikat, bu anlamda iktidarla döngüsel bir ilişki içindedir ve ikisi birlikte bir iktidar rejimi oluşturmaktadırlar (Foucault, 2005b:23).

“Modern bilimlerin tarihinde, ilkin *yaşayan organizma* ve daha sonra *insan*, bilgi nesnesi konumuna yerleşmiştir. Daha önce insan yalnızca bilgi öznesiydi” (Lash, 1994:54-55). Bu modern içkinlik hem doğa bilimlerinin hem de toplum bilimlerinin karakteristiğini oluşturmaktadır. Bu durum aynı zamanda araçsal aklın işleyişinde bir başlangıç noktasıdır. Bu yeni içkinlik, yeni iktidar ve tahakküm biçimlerinin uygulanmasını mümkün kılan akıl ve insan bilimlerinin gelişmesidir. Aynı zamanda akıl ve bilim, iktidara meşruiyet kazandırmaktadır (Lash, 1994).

“Foucault da aynı bakış açısıyla bilgiyi dolayısıyla da *bilimi*, iktidarla iç içe değerlendirir. Bilgi, bireyin üzerinde egemenlik kurma aracıdır. İktidar ne kadar çok bilgi sahibi olursa, o kadar güçlü olur. Modern çağ düşünürü Bacon’un dediği gibi, bilmek egemen olmaktır” (Gökberk, 2000:214). Bu bakış açısıyla bireyi her yönüyle bilmek demek, iktidara her yönüyle hâkim olmak demektir. *Görünmeyen El* oyununda Nogoland yöneticileri, her bakımdan bedenlerine ve zihinlerine hâkim olabilecekleri bir iş gücü elde etmek üzere yeni bir ırk üretirler. Bu oyunda her türlü bilgi, teknoloji ve büyü ile birlikte iktidarındır. İktidar/Yüksek Komisyon, ürettikleri ırkı kontrol edebilecek bir bilgiye sahip olduğu için gücü ellerinde tutabilir. Oyun boyunca bu ırkı temsil eden Willie, esaretten kurtulabilmek için bu saklı *bilgiyi* bulmaya çalışır, bu nedenle dünyaya gelmiş, insanlardan yardım istemiştir.

Bilgi iktidar arasındaki bu ilişki iktidarın varlığı açısından zorunluluktur. “Bilgi ile iktidarın karşılıklı olarak birbirlerini içermesi, bilgi ile iktidarın özdeş olduğu anlamına gelmez; fakat bu ikisinin birbirlerinin varlık koşulu oldukları şeklinde değerlendirilebilir” (Evre, 2007:12). Foucault bunu şöyle ifade eder:

...bilginin iktidara bağlı olamayacağı bir an bile hayal edilemez; bu ayrımı ileri sürmek aynı hümanizmayı ütopyik bir biçimde sürdürmenin bir biçimidir. Bilgi olmadan iktidarın sürdürülmesi olanaksızdır, bilginin iktidar doğurması olanaksızdır. *Bilimsel araştırmayı tekelci kapitalizmin ihtiyaçlarından bağımsızlaştıralım!* Bu belki mükemmel bir slogandır, ama asla bir slogandan başka bir şey değildir (Foucault, 2007:36).

Çünkü bilgi de ekonomi gibi iktidar ögesidir. Dolayısıyla "...bilgi birikiminin sermaye birikiminden kalır yanı yoktur. Bilginin uygulanması, üretimi ve birikimi, iktidar mekanizmalarından ayrı düşünülemez"(Trombadori vd., 2004:168).

Bilimin varlığı, iktidarın birey tarafından meşru görünmesini de sağlar. Çünkü bilimin birey yaşamı üzerinde vazgeçilmez bir yeri vardır. Bu nedenle "...özellikle insanbilimlerinde erişilmiş bilgi bütünlerinin toplumsal ilişkilere uygulanmasında, yani pratiklerin ve eylemlerin denetlenmesinde bilgi iktidarla buluşur" (Deveci, 1999:28). Birey kendini, kendinden daha iyi bilen bir güce teslim etmekte sakınca görmez. Öyle ki bu güç *birey için, bireyi kullanmaktadır*. Dolayısıyla kullanma sebebi, kullanma eylemini de meşru kılmış, doğrulamıştır. Böylece, *uygulanan iktidarın keyfi değil, bilimsel ve doğruya dayanan düzenlemeler olduğu düşüncesi bu buluşmanın eserdir* denebilir. Örneğin *Biz* romanında uygulanan katı kurallar, toplum tarafından, *bilimsel bilgiye* dayalı uygulamalar olduğuna olan sıkı inanç sayesinde sorgulanmadan kabul görür. Benzer biçimde *Cesur Yeni Dünya*'da tüm toplum tarafından kullanılan soma adlı uyuşturucu, iktidar tarafından bilimsel bir rahatlama buluşu olarak tanıtıldığı ve onaylandığı, hatta teşvik edildiğinden toplum tarafından kolaylıkla içselleştirilir.

Aslında bilimsel söylem, iktidarın düşünsel yönünü oluşturur. İktidar, bilim sayesinde bireyin bedenine sahip olduğu gibi, düşüncelerine de sahip olur ve onu yönlendirebilir. Bu konuda Foucault şöyle der:

İdeolojinin bilimsel söylem üzerindeki etkisi ve bilimlerin ideolojik fonksiyonu (az ya da çok görülebilir bir biçimde orada kendilerini ortaya koyabilseler bile) ne ideal yapıları düzeyinde, ne bir toplumun içindeki teknik kullanımları düzeyinde, ne ideolojiyi yapan öznelerin bilinci düzeyinde birbirlerine eklenirler; onlar bilimin bilgi üzerinde karaltı halinde belirdiği yerde eklenirler. Birey böylece bir iktidar tarafından kullanıldığının farkında dahi olmaz. İktidarın kullandığı bilgi, bilimin bilgisiyle sınırlı değildir, teknolojinin, teknokrasinin bilgisi gibi tüm özel bilgileri de içeren, geniş anlamda bilgidir bu (Foucault, 2007:244).

Yani her türlü bilgi alanı, birey aleyhine kullanılacak bir iktidar alanı oluşturabilir. Birey, bilginin olduğu her yere girebilen bir iktidarla karşı karşıyadır.

Bilgi, iktidara açık, iktidarın uygulandığı toplumlara kapalı olarak konumlandığından iktidarın kontrol gücüne de eklenilen bir yapısı vardır. En basit örnekle *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te Büyük Birader ile isimlendirilen iktidar, ne zaman hangi ülke ile savaş halinde oldukları bilgisini saklı tutar, gerçekleri istediği gibi bozar, çarpıtır, saklar, çıkarlarına uygun olanları

açıklar. Böylece bilgiyi bir kontrol mekanizması olarak kullanmış olur, konumunu pekiştirir. *Cesur Yeni Dünya*'da iktidar, koşullandırarak ürettiği insanlardan oluşan topluma, kendi varlığını sürdürebilmek ve gücünü korumak üzere sınırlı bilgi verir. Bu insanlar “onarmak kötüdür”, herkes herkesindir, soma mutluluk içeceği ya da *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'de Savaş Barıştır, Özgürlük Köleliktir, Cehalet Kuvvettir sloganları gibi tamamen iktidarın çıkarları doğrultusunda çarpık bilgilendirme ile sorgulamalara fırsat vermeyen, koşullandırılmış bilgilerle kontrol edilirler.

İktidarın birey üzerindeki etkinliği, onu ne kadar çözümleyebildiği ile de ilintilidir. İktidar, nesnesini, yani bireyi, hem kontrol etmek hem de hakkında daha fazla bilgi edinerek iktidarının etkinliğini güçlendirme arzusundadır. Böylece çeşitli gözetim teknikleri kullanır. Bilimsel anlamdaki bilgiyi de yine bedenlerin denetimi için kullanır. Yazınsal distopyalarda, sıklıkla da distopik bilimkurgu sinemada kullanılan *insan bedeninin bilim aracılığıyla, üzerinde iktidar kurulan bir nesne haline gelmesi* Foucault'nun, modern toplumlar için altını çizerek belirttiği bir durumdur. Bunu ortaya koymak için üzerinde önemle durduğu şey, “...bilginin kurumsal biçimlere, toplumsal ve siyasi biçimlere bağlanma tarzıdır; kısacası: Bilgi ile iktidar arasındaki ilişkilerin analizidir” (Foucault, 2005c:279). Çünkü bilim, biyoiktidarın bireyi çözümleyip, deşifre etme aracıdır. İktidar bireyin bedenini ne kadar çok tanırsa *anatomisi, cinselliği ve ruhsal yapısı ile* onu o kadar iyi yönetir ve onun üzerinde o kadar güç sahibi olur. Foucault'un tanımladığı bilgi-iktidar ortaklığı, neredeyse tüm yazınsal distopyalar ve distopik sinemada temel izlek olarak karşımıza çıkar. Bilginin iktidarın gücüne eklenmesinin yanı sıra bilginin iktidarda saklı tutulması da sıklıkla işlenen bir temadır. Örneğin *Matrix* filmi, başından sonuna kadar başkarakterin, insanlığa hükmeden bilgisayarların insanlığa kapalı tutulan bilgisine ulaşma çabasıdır. *Gerçeğe Çağrı*/Total Recall, benzer bir şekilde kahramanın önce kendi geçmişi hakkındaki gerçeği arayışı giderek egemen güçlerin insanlıktan sakladıkları *gerçeği* öğrenebilme serüveninden ibarettir. Bilgi, iktidarın sahip olduğu bir alandır ve iktidarın gücü ile bilme edimi ayrılmaz bir bütündür. Üzerinde iktidar kurulan kişi ya da kalabalıklar, üstünlük sağlayan bilgiye ulaştıkları zaman iktidarın, tahakküm gücü dağılır ve egemenlik ilişkisi ortadan kalkarak durum eşitlenmiş olur. Örneğin *Görünmeyen El* oyununda Willie, iktidarı temsil eden Yüksek Komisyon'un gizli bilgisine ulaştığı anda, özgür kalır. Zihni, Yüksek

Komisyonun denetiminden bir anlığına serbest kaldığında, Nogoland'ın eski dili ile konuşmaya başlar ve böylece büyücülerin saklı bilgisine ulaşır.

WILLİE: Azusaevol. Dnatsfednutnacuoygnihtemosstaht. I evol i. Erehdesiardnanrobsaw i. Emohymfonufekamtnod. Emohym si shit. Uoy, Ili .Lianoyllil Iii. Putuhal. Puthus! Free! Free! Free! Free! Free!

(Tavandan renkli pinpon topları düşmeye başlar. Işıklar kararır. Willie özgürlük diye bağırarak dans etmeye başlar.)

BLUE: Wille! Neler oluyor?

WILLİE: Sırlarını keşfettim. El artık benim kontrolümde. El tamamen benim. Biz artık özgürüz.

(...)

WILLİE: İnsanlarım özgür. Nogoland infilak ediyor. Sessizler ölüyor (Shepard, 1981:44-45).

Shepard, *Görünmeyen El*'de iktidarın gücünü bilme edimine bağlamış; bilgi ile kurulan ortaklık, iktidarın egemenliğini etkisizleştirerek, hükmünü sonlandırmıştır.

5. Miro-İktidar

Foucault'nun iktidar anlayışını şu şekilde özetlemek mümkündür: İlk olarak iktidar elde edilen, koparılan ya da paylaşılan, korunan ya da elden kaçırılan bir şey değildir. İktidar sayısız noktadan çıkarak, eşitsiz ve hareketli ilişkiler içinde işlemektedir. İktidar her yeredir; her şeyi kapsadığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerde var olmaktadır. İktidar tüm toplumsal dokuya yayılmış bir durumdadır. Bu nedenle de iktidar ilişkilerinden arınmış, kurtarılmış bir bölgeden, söylemden, bireyden söz etmek mümkün değildir. İktidar ilişkileri, başka türlü ilişkilere, ekonomik süreçler, bilgi, cinsellik ilişkileri gibi, dışsallık konumunda değildir; onlara içkindir. Başka bir ifadeyle, bağımsız bir iktidardan söz edilemez. Bir dizi hedef ve amaç olmaksızın işleyen bir iktidar yoktur. Foucault, bu noktada mikro-iktidar biçimlerinden hareketle iktidar analizini ortaya koymaktadır. *Mikro iktidar* yaşamın her alanına yayılmıştır ve birey aldığı her kararda iktidar ilişkileriyle yüz yüzedir. İktidar bu açıdan günlük yaşantıdaki pratiklere gömülmüş durumdadır (Akal, 2005). Foucault bu mikro-iktidar biçimlerinin nasıl şekillendiklerini ve hangi pratiklerle bireylerin gündelik yaşamlarına sızdıklarını ortaya çıkarmaktadır. Bunu yaparken de öncelikle iktidarın, söylem, bilgi, hakikat, özne ve bedenle olan yakın ilişkisini analiz etmektedir.

Foucault'a göre bütün insan ilişkilerinde, bu ister iletişim sağlama ister, bir aşk ilişkisi ister kurumsal ya da ekonomik bir ilişki olsun, iktidar hep vardır. İktidarın mekanizmasından

bahsetmek, bireylerin davranışlarından söylemlerine, öğrenim biçimlerinden gündelik yaşamlarına kadar uzanan geniş ve uzun bir köprüden bahsetmek, hayatın kılcal damarlarının içinden geçmek demektir. Çünkü on sekizinci yüzyılın iktisadi dönüşümleri, iktidar etkilerini giderek daha ince kanallarla bireylere, onların bedenlerine, tavırlarına ve hatta tüm gündelik edimlerine varıncaya kadar dolaşıma sokmayı gerekli kılmıştır. Böylece iktidar, yönetilecek insan sayısının çokluğuna rağmen sanki tek bir insan üzerinde uygulanıyormuş gibi etkili olabilir. Foucault'ya göre iktidarı kılcallaştığı sınırlarda, son çizgilerinde kavramak, yani yayılıp dağıldıktan sonra kavramak ve bu iktidarın kendisini düzenleyen ve sınırlayan hukuk kurallarından taşarak kurumların içine yerleştiği, teknikler içerisinde somutlaştığı yerde ele almak gerekmektedir (Foucault, 2003b). Kimsenin sahip olmadığı, sürekli yer değiştiren ve ağ biçiminde işleyen iktidarı, nüfuz ettiği, ilişkiye girdiği, yerleştiği ve gerçek etkilerini gösterdiği dış yüzünden incelemenin önemine değinir. Ona göre en acil olan, gözetleyen ve denetleyen iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaktır (Foucault vd., 2005).

İktidar mekanizmalarının tezahürlerini mercek altına alan *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Biz, Cesur Yeni Dünya* ya da sinemada *Bıçak Sırtı, Matrix...* vs. gibi örneklerde somut bir iktidar temsilinden ziyade bir iktidar ağının varlığına dikkat çekilerek, *birkaç istisna dışında* iktidara sahip olan ya da olanlar belirsiz kılınır. İktidar basit gündelik ilişkilere kadar yayılmış bir sistemdir; sistemin gücünü aldığı alan olarak bazen teknoloji, bazen genetik bilimi, bazen kapitalizmin biçimlendirdiği ekonomik ilişkiler odağa alınarak, totaliter bir iktidar imgesi, bir sistem kurulur. Örneğin verimli iş gücü için *Görünmeyen El* oyununda maymundan insan üretmek ve onları köle olarak kullanmak, iktidarın, teknoloji yardımı ile iş gören kapitalist sistemin ta kendisi olduğu gerçeğini ortaya çıkarır. Benzer bir çıkış noktası yakalamış olması bakımından *Bıçak Sırtı* filminin de, kapitalizmin iktidarını eleştiren bir film olduğunu söylemek olasıdır. Görünmeyen el, kapitalist yapının insanları verimli birer potansiyel olarak kullanma yöntemlerinin bir metaforu olarak değerlendirilebilir. Böylece görünmeyen el, bireyi çevreleyen iktidar mekanizmalarının denetim araçlarından biri konumundadır. Teknolojik ilerlemenin, kapitalizmin güdümünde kullanıldığında, bireyi yok edeceğine dair korkuları dile getiren her iki örnek de, iktidarın, bir ağ şeklinde en basit ilişkilerde dahi varlığını hissettiren sistemin ta kendisi olduğunun altını çizer. Örneğin *Bıçak Sırtı*'nda çok uluslu bir şirket olan Tyrell şirketi,

adeta bir devlet gibi egemenlik alanı geniş, ileri teknolojiyi güç ilişkilerini yönetmek üzere kullanan, görünmeyen bir iktidar örneği olarak kapitalist sistemi temsil eder.

Foucault'nun şekillendirdiği iktidar, *distopyalardaki iktidar tematiği gibi* "uçsuz bucaksız bir süreç olarak toplumsalın içine sızmıştır ve kaçış yoktur. İktidar dağılgan, belirlenmemiş, başkalaşabilen, öznesiz ve bireylerin bedenlerini ve kimliklerini oluşturan üretken bir iktidardır" (Foucault, 2003b:43). Foucault'nun temel amacı, görülen iktidar biçimlerini açıklayan büyük teoriler kurmak değildir. Foucault, biz farkına varmadan davranışlarımızı belirleyen örtük sistemlerin oluşum ve işleyiş biçimlerini açıklamaya çalışmış, iktidarın görülmeyen, gizli bir biçimde işleyen mevcut toplumsal ilişkilere sızmış biçimini görünür kılmayı amaçlamıştır.

Distopyaların kurguladığı toplumlar gibi, modern toplum, Foucault'a göre iktidarın yaratmış olduğu disiplin toplumdur. Ancak bu disiplin zora dayalı ve yıkıcı bir disiplin değildir. Foucault, iktidarın toplumsal yaşamı baskı altına almaktan çok, şekil vermeyi, yönlendirmeyi amaçladığını belirtir. Bu biçimde gerçekleşen iktidar, bireyleri yok etmek yerine canlı tutup, üretkenliğinin devamını sağlamış olur. Bunun için iktidarın yapması gereken şey ise bireylerin bedenine hâkim olmaktır (Foucault, 2003a).

Distopyalardaki iktidar mekanizmaları, öylesine iyi kurgulanmış ve topluma benimsetilmiştir ki, zora dayalı ya da yıkıcı olduğunu gizler. Hem yazın hem sinema örneklerinde, sadece kahraman ve bazen de kahramanın yanında küçük bir grup insan, iktidarın uygulamalarının baskıcı ve zorba uygulamalar olduğunun ayırdına varır. Genel olarak tüm toplum, iktidar tarafından kendileri için en iyi koşulların sağlandığına inandırılmışlardır. Birey bilincinin çöküntüye uğratılmış olması ile baskıyı ve esareti algılayamayacak bir duruma getirilmişlerdir. Bunun en çarpıcı örneklerinden biri, nükleer savaş sonrası dış dünyada yaşam olmadığına inandırılmış, genetik kopya ile üretilmiş insanların öyküsünü anlatan *Ada* filmidir. Tamamen bir köle olarak tutulan kopya insanlar, kendileri için olabilecekleri en iyi koşullarda yaşadıklarına inanırlar. Baskıyı içselleştirmişler, olağan kabul etmişlerdir. Benzer biçimde *Biz* romanındaki tüm toplum, yaşamlarının her anını, lokmalarını çiğneme süresine kadar programlayan iktidarın uygulamalarını ve kurallarını, mantıklı ve normal kabul ederler. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te bir çocuğun anne babasını Parti yönetimine ihbar etmesi ya da sürekli savaş hali ve yoksulluk Okyanusya halkı için olağan, *hatta olması gerektir. Güneş Ülkesi'*nde

ve *Cesur Yeni Dünya*'da herkesin herkese ait olması ve cinsel birleşmelere kadar her şeyin iktidar tarafından belirlenmesi toplumun tamamı için olağan bir durumdur. *Bin Dokuz Yüz Seksen Dört*'te Winston ve kız arkadaşı, *Biz*'de matematikçi D-501, *Cesur Yeni Dünya*'da Mustafa Mond, *Matrix*'te Morpheus ve ekibi, *Ada* filminde Lincoln-6-Echo, *Gerçeğe Çağrı*'da Douglas Quaid, *Azınlık Raporu*'nda Anderton, toplumun geri kalanından farkındalık düzeyleri daha yüksek olması nedeniyle, ayrılırlar. Film ya da roman boyunca bu kahramanların büyük iktidar karşısındaki cılız mücadelelerine tanık oluruz. Bu eserlerde iktidar yapıları güvenlik, ulusal refah, ilerleme, eşitlik vs. gibi sebepler öne sürerek kendilerini ustalıkla maskeleymişlerdir. Böylelikle toplumlar herhangi bir zorlamaya ihtiyaç duyulmadan kontrol altında tutulmaktadır.

Foucault bunu bedenler üzerinde kurulan iktidar anlamına gelen *biyoiktidar* olarak adlandırır. İktidar önce birey bedeni ve psikolojisine ait olan bilgiye sahip olur, sonra da onu kullanır. Bu tür iktidar ile gerçekleştirilen şey, toplumsal düzenin sağlanması adına bedenlerin kullanılması ve disipline edilmesidir. Bu sayede bireyler, iktidar tarafından tek tek yapılandırılmış, her bir beden iktidar tarafından kullanılabilir hale gelmiştir. Bu sayede toplum da disiplin altına alınmış olur.

İktidarın *beden kontrolü* ile kendisini *görünür* kıldığı bir örnek de Shepard'ın *Görünmeyen El* oyunudur. Nogoland gezegenindeki iktidar, Willie ve onun tüm ırkını hem bedenlerini kapatarak hem de zihinlerini denetleyerek bedenlerini kullanılabilir hale getirmiştir. İktidarın bireyin bedenine bu şekilde hükmetmesi, biyoiktidarın en temel yaşam kaynağıdır. İktidar bu şekle, modernizm sonrası ortaya çıkan, başta insan bilimleri olmak üzere *kapitalizm*, *bilim* ve *modern devlet* aracılığıyla girmiştir. Bireyi çevreleyen üç güç olarak nitelendirilebilecek bu öğeler, Foucault'nun biyoiktidarını kuran en önemli araçlarıdır. Kapitalizm bireyi üretim ve tüketim, modern devlet de gözetim ve denetim aygıtına çevirmiştir. Bilim ise bunların yapılanmasında düşünsel rolü oynamıştır. Biyoiktidarın modern çağın ortaya çıkardığı iktidar biçimi olduğunu düşünen Foucault, "Tarihte kuşkusuz ilk kez, biyolojik olan siyasal olanda yansıma bulur; artık yaşama olgusu arada bir ölümün ve ölümlülüğün izin verdiği ölçüde ortaya çıkan o ulaşılmaz yer değildir; belli ölçüde bilginin denetim ve iktidarın müdahale alanına kayar" (Foucault, 2003a:105) der.

6. Sonuç

Modern yaşamdaki hükmetme biçimleri, feodal düzendekinden farklı olarak, kendisini gözetmenleri aracılığıyla ortaya koymakta ve gözetmenlerin de denetlendiği kurumsal bir denetim mekanizması ortaya çıkarmaktadır. Foucault'ya göre eski dönemde doğrudan bedene yönelen ceza artık ruha yönelmekte ve kamusal bir hale dönüşmektedir. Doğrudan acı çektirmek yerine, ruha hitap etme ve iktidarın 'sözün' eline geçmesi durumu söz konusudur. Böylece örneğin eski dönemde delilik suçu ortadan kaldıran bir şeyken, modern dünyada *hasta ruhlar* hapishane ve tımarhane yoluyla kurumsal bir kimlik kazanarak terbiye edilmeye çalışılmaktadır. Tıp, psikiyatri ve yargı arasında kurulan ilişki ile suçlunun işlediği suç, geçmişi ve ruhsal durumu arasında bir bağ oluşturma durumu da, iktidarın yeni tezahürlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yani iktidar varlığını artık, yasa veya ceza ile değil, teknik, normleştirme ve kontrol ile korur. Modern toplumda iktidar, temelde denetim altında tutulan, yalıtılan ve kendi kendinin polisi yapılan öznelerin üretimine yönelir.

Distopik bir diğer tema da iktidarın her yerdeliğine yapılan vurgu ile birlikte anılabilecek olan, bireyin seçim hakkının elinden alınmasıdır. İktidar, bireyi hiçbir boşluk bırakmayacak biçimde çevreler ve yönlendirir. Dolayısıyla seçim hakkı verilmiş görünse de, aslında iktidarın dolaylı koşullandırmaları ile bireyin vereceği her karar iktidarın bilgisi dâhilinde tutulmuş olur. *Görünmeyen El'*deki köleci iktidar, eski dönem iktidarlara gibi Willie ve tüm Nogoland halkına hiç bir konuda seçim hakkı tanımaz.

Özetle, Foucault, *bireyi* temel alarak, kurguladığı *iktidar* olgusuyla, modernizmin derinlemesine ve tarihsel bir eleştirisini gerçekleştirmiştir. Foucault çalışmalarıyla, günümüz bireyinin etkisi altında kaldığı, modernizm sonrası ortaya çıkan yeni iktidar şeklinin, ekonomi, bilim ve siyaset aracılığıyla bireyin bedenini nesneleştirerek hükmü altına aldığını, eleştirel bir bakışla açıklamaktadır. Foucault'un teorize ederek açıkladığı bu iktidar olgusu, kurgu eserlerdeki görünürlüğüne karşın gündelik hayatımızda hala *görünmeyen bir eldir*.

Kaynakça

- Akal, C. B. (2005). *İktidarın Üç Yüzü*, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Bauman, Z. (1996). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*, çev. Kemal Atakay, İstanbul: Metis Yay.
- Deveci, C. (1999). "Foucault'nun İktidar Kavramsallaştırmasında Siyasal Boyutum Ayrıştırılamazlığı", *Doğu Batı Dergisi*, Ankara: Felsefe Sanat ve Kültür Yayınları, Sayı 9, s. 28.
- Esgün, T.G. (2006). "Postmodernizme Rağmen Aydınlanma", *Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, Sayı 6, s. 98.
- Evre, B. (2007). "Bir Düşünüş Biçimi Olarak Postmodernizm ve Temel Parametreleri", *Akdeniz İ.İ.B.F.Dergisi*, Sayı 13, s. 12.
- Foucault, M. (1999). *Bilginin Arkeolojisi*, çev. Veli Urhan, İstanbul: Birey Yayınları.
- Foucault, M. (2000). *Hapishanenin Doğuşu*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2003a). *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya U. Tanrıöver, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M.(2003b). *Toplumunu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: YKY Yayınları.
- Foucault, M. (2005a). *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden ve Osman Akınhay, 2005, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005b). *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, F. Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005c). *Büyük Kapatılma*, çev. Işık. Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Sonsuza Giden Dil*, çev. Işık. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2007). *İktidarın Gözü*, çev. Işık. Ergüden, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. Chomsky, M. (2005). *İnsan Doğası: İktidara Karşı Adalet*, çev. Tuncay Birkan. İstanbul: Bgst Yayınları.
- Gökberk, M. (2000). *Felsefe Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Lash, S. (1994). "Modernite Mi, Modernizm Mi? Weber ve Günümüz Toplumsal Teorisi", *Modernite Versus Postmodernite*, der. Mehmet Küçük, Ankara: Vadi Yayınları.
- Shepard, S. (1981). *Görünmeyen El*, Urizen Books.
- Trombadori, D. Foucault, M. (2004). *Marx'tan Sonra*, çev. Gökhan Aksay, İstanbul: Chivi Yazıları Yayınları.
- West, D.(1998). *Kıta Avrupa'sı Felsefesine Giriş*, çev. A. Cevizci, İstanbul: Paradigma Yayınları.